

Priprema odgojitelja za provođenje procesne drame

Fabijanić, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:858814>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-30**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

IRENA FABIJANIĆ

ZAVRŠNI RAD

**PRIPREMA ODGOJITELJA ZA
PROVOĐENJE PROCESNE DRAME**

Zagreb, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
ZAGREB

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Irena Fabijanić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Priprema odgojitelja za provođenje
procesne drame

MENTOR: doc. dr. sc. Iva Gruić pred.

SUMENTOR: Maša Rimac Jurinović prof.

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

SAŽETAK	4
SUMMARY	5
1. UVOD	6
2. DRAMSKA IGRA	7
3. KADA POČETI S DRAMSKIM IGRAMA	9
4. PROCESNA DRAMA	11
5. POZITIVNI ASPEKTI	13
6. NEGATIVNI ASPEKTI	14
7. ULOGA VODITELJA/ODGOJITELJA U PROCESNOJ DRAMI	15
8. KAKO PLANIRATI PROCESNU DRAMU?	16
9. PROVEDBA PROCESNE DRAME	19
10. ZAKLJUČAK	21
LITERATURA	23
IZJAVA	25

SAŽETAK

Ovaj rad obrađuje temu procesne drame u odgojno-obrazovnim ustanovama. Dakle, definira opći pojam procesne drame, a detaljnije navodi ideje i probleme koji se u procesnoj drami mogu obrađivati s djecom. Promišlja se o načinima na koje se procesna drama može provoditi u skupini raznih uzrasta djece predškolske dobi, kao i što dramski izričaj znači za djecu predškolske dobi, kako utječe na njihov rast i razvoj. Detaljnije se razmatraju i dramske igre koje prethode procesnoj drami i koja je poveznica između igre kao takve, simboličke igre, dramske igre i procesne drame. Obrazlaže se kada su djeca zrela za susret s dramskom igrom i kako dramska igra utječe na njih. Kratko se dotiče i ostalih umjetničkih grana i koliko je važno kreativno se izraziti i zašto je važna poticajna okolina za dijete. Cijelim radom se spominje uloga odgojitelja u skupini i kakav treba biti pristup odgojitelja u generalnom smislu. Također se promišlja kako pristupiti smišljanju metoda koje će se koristiti tijekom obrade izabrane teme i koji su poželjni ciljevi i ishodi procesne drame. Navode se dobre i loše strane ove dramske metode. No najviše se raspravlja o pristupu i spremanju odgojitelja za provođenje procesne drame u matičnoj skupini. Koje dramske tehnike odgojitelj mora poznavati, kako se formiraju grupe za rad, prema kojim elementima procesne drame odgojitelj slaže temu i slično. Na kraju se utvrđuje uloga odgojitelja, te mogućnosti da, i on postane jedan od likova zamišljene radnje te kako takav postupak utječe na djecu.

Ključne riječi: procesna drama, drama za odgoj, dramske igre, odgojitelj voditelj, igranje uloga

SUMMARY

This paper deals with the theme of process drama in educational institutions. Therefore, it defines the general term of the process drama, and notes more details about the ideas and problems that can be elaborated in the process drama with children. It deals with the way in which a process drama can be carried out in different age groups of preschool children, as well as what dramatic expression means for preschool children, as it affects their growth and development. There is considered more detail about dramatic games that precede the process drama and which is the link between games, symbolic games, drama games and process drama. It is also explained when are children mature enough to meet with the dramatic play and how it affects them. It briefly touches upon other art branches and how important it is to express creativity and why it is an important stimulating environment for the child. Throughout the whole work, the role of a preschool teacher in the group is mentioned and what kind of approaches should a preschool teacher use in general. It also reflects how to approach the elaboration of methods that will be used during the processing of the selected topic, desired goals and the outcomes of the process drama. The good and the bad sides of this dramatic method are mentioned as well. The majority of the paper discusses the approaches and the preparations of a preschool teacher for performance of process drama in the main children group. Which drama techniques the preschool teacher needs to know, how to form working groups, which elements of process drama can the preschool teacher use according with the theme and similar things. In the end, the role of the preschool teacher is determined, and his ability to become one of the characters of the imagined action, and how such a process affects the children.

Keywords: process drama, drama for the upbringing, drama games, preschool teacher leader, role-playing

1. UVOD

Procesna drama je jedna od specifičnih formi dramskog rada (Gruić, 2002: 14) koja se može provoditi u odgojno-obrazovnim ustanovama, dakle vrtiću i školi. No ovaj tekst više će se osvrutati na vrtić i predškolsku djecu nego školsku, iako je tanka granica u provođenju iste i ne treba raditi prevelike razlike. Više se treba osvrutati na što češće spominjanje i upoznavanje obrazovnih djelatnika pa čak i roditelja mlađe djece s ovom vrstom rada jer ovisno o temi i sadržaju, doista se i roditelji mogu uhvatiti u koštac s istom i djeci predstaviti novi način igre i učenja. Knjiga *Kurikulum za vrtiće* sadrži vrlo snažan i prigodan citat: „Za malu je djecu učenje igra i igra učenje – to je nerazdvojivo!“ (Hansen i sur., 2004: 106). Igru se može zamisliti kao okvir kroz koji djeca spoznaju svijet. Igrajući se, djeca istražuju i uče sve ono što im je u određenom razdoblju potrebno kako bi se pravodobno razvijala. Svaki roditelj, koji nastoji s obzirom na svoje mogućnosti i prioritete što više vremena provoditi sa svojim djetetom, mogao bi usvojiti osnovne značajke procesne drame i zaigrati neku novu igru u kojoj će čuti dječja razmišljanja, u kojoj će se svi zajedno dobro zabaviti, i najvažnije, dijete će dobiti neku novu dimenziju o već poznatoj temi ili će naučiti nešto sasvim novo.

Kao što je važan likovni, glazbeni ili tjelesni odgoj, tako je važan i dramski odgoj. I toga bi zajednica trebala biti svjesnija. Još uvijek je, u današnjem društvu i okolici, umjetnost itekako degradirana. S obzirom na to da se u dječjem boravku u vrtiću, uz odgojna područja, primjenjuju razne umjetničke grane koje su, barem okvirno rečeno, dostatno zastupljene, dramskog izričaja, točnije „... dramske igre nema dovoljno.“ (Perić Kraljik, 2009: 11). Pod umjetničke grane podrazumijevaju se aktivnosti kao što su crtanje, slikanje, modeliranje, pjevanje, slušanje glazbe i slično. Te aktivnosti češće se viđaju u praksi i važno je da se primjenjuju na način prihvatljiv djeci, onoliko često koliko ih zanima i pridonosi njihovom razvoju. No mora se istaknuti, to što su zastupljenije nego dramske aktivnosti ne znači nužno da su zastupljene dovoljno. A što zahtjeva dramski odgoj? Djeci se mogu prenijeti značajke dramskog svijeta vlastitim postupcima. „Knjige pružaju nova iskustva koja potiču maštu i pomažu dječjim igrama.“ (Hansen i sur., 2004: 151). Čestom obradom priča i slikovnica, oponašanjem likova, igranjem uloga, odgojitelji daju primjer djeci koja ih slijede. Oni

su za njih model ponašanja. Ovim primjerima mogu se postaviti počeci dramskog izričaja za djecu i unijeti promjene u dramsku budućnost. Tako se iskazuje briga o njoj.

Umjetničke grane važne su jer obogaćuju dijete i njegov život. Nekad su važnije od učenja jezika, matematike i ostalih prirodnih znanosti jer nude životne vrijednosti, nadograđuju čovjeka. Iako je naravno sve važno, svaka grana, jer ima utjecaj na djetetovoj spoznajni, moralni, društveni, fizički razvoj. Kad djeca nešto savladaju, time se počinju i izražavati. To mogu biti pokret, riječi i rečenice, dijalog, kretnje, glazba. Sve navedeno stječu u svakodnevnom životu u ranom djetinjstvu, ali i dramskim izražavanjem odnosno procesnom dramom.

2. DRAMSKA IGRA

Prvo će se nešto reći o igri jer se u procesnoj drami djeca igraju, čaraju, ulaze u neke druge uloge koje su im zanimljive, maštaju, izmišljaju, postaju snalažljiviji. Zna se da je igra sastavni dio djetetova života (Marić, Goran, 2013). Ona oblikuje ličnost i nudi pregršt mogućnosti za učenje te sudjeluje u odgoju. „Igra daje smisao i smisao jest svake aktivnosti.“ (Marić, Goran, 2013: 20). Vrlo je svrhovita. Aktivira svaki dio djetetova tijela, djetetovih osjetila. Igra obuhvaća svaki aspekt, opipljivo, fizički, misaono, spoznajno, emocionalno i društveno. No, jesu li djeca zrela za igre pretvaranja? Koliko ih ona zaista doživljavaju? Što izvuku korisno? Autorica Perić Kraljik navodi kako dijete u sebi ima prirodnu dramsku intuiciju i da vrlo dobro prihvaća dramske igre jer se u njima vrlo rano, već oko druge godine, aktivira simbolička igra (2009). Odgojiteljima i pedagoškim djelatnicima to je dobro poznat način igre. Djeca već tada predmetima daju drugačija značenja od onih realnih i zapravo projiciraju što rade odrasli. Drugim riječima ulaze u uloge odraslih, glume ih. I zato im je dramski izričaj vrlo blizak, poznat i nadasve prirodan te ga je poželjno itekako prakticirati u svakodnevnim aktivnostima. Dramskim izričajem povezuje se puno predškolskih aktivnosti u cjelinu. Kasnije će, prema dramskim tehnikama, biti vidljivo kako se to ostvaruje.

Kako se simbolička igra nastavlja na dramsku, kroz jedan i drugi kanal djeca stvaraju, što je izuzetno važno u najmlađoj dobi. A važno je i u odrasloj. Čovjek stalno ima potrebu stvarati nešto novo, nešto novo raditi u svim životnim fazama jer voli osjećaj uspjeha. Ima potrebu za izumima, inovacijama. To mu pruža

zadovoljstvo i sreću. Isto tako je i s djecom. Djeca imaju potrebu nešto stvarati i ponositi se time, primati pohvale od odraslih. Sve navedeno upućuje na zaključak koliko je opravdano prigrliti dramsku igru u vrtiću i dalje dijeliti sve dobre značajke iste. Valja napomenuti i ne smije se zaboraviti: „Dramska igra za djecu predškolske dobi jest prije svega igra, ali stvaralačka igra kroz ritmičko razigravanje planiranih dramskih sastavnica.“ (Perić Kraljik, 2009, 13).

S obzirom na to da bi odgojitelji trebali biti dobri poznavatelji dječjih razvojnih obilježja, što je temelj kod osmišljavanja aktivnosti u skupini, također je važno i dramsko znanje. Uvođenjem dramske igre u plan i program ustanove, sadržaj aktivnosti čini se još zanimljivijim i raznolikijim. Nažalost, čini se kako se dramom u vrtiću bave tek neki, daroviti odgojitelji koji znaju sve njezine prednosti. No, kako u životu nikada nije kasno, tako je i u ovom slučaju. Odgojitelji koji nisu upoznati s dramskim načinom rada, trebaju svakako smjernice i poticaj za posjetiti razne skupove, radionice i projekte. Sudjelovanjem na događajima koji se posvećeni ovoj tematici, mogla bi se pobudila znatiželja za stvaranjem dramskog svijeta u okolini u kojoj djeluju. Kada se upuste u nekoliko procesnih drama, kada ih osjete, sami će željeti činiti isto i pobuđivat će tu strast i kod djece.

„Dramske igre su organizirane igre u kojima se igrači prenose u neke određene situacije, određena lica, pojave ili stvari pomoću riječi, pokreta ili zvukova.“ (Ladika, 1983: 3). Autorica Perić Kraljik je priložila objašnjenje dramske igre u očima šestogodišnjeg dječaka Brune: „Igrat ćemo se našim, srcem i tijelom, tu u sobi, a zapravo ne u sobi i ništa ne moramo znati napamet.“ (2009: 55). „Cilj je dramske igre razvijati dječju osobnost i igrati se.“ (Perić Kraljik, 2009: 54). Dramskoj igri prethodi i daje smjernice simbolička igra koja je prozvana fenomenom dječjeg razvoja prema mnogim psiholozima. „Simbolička igra nema osnovnih pravila koja određuju redosljed događaja u igri...“ (Duran, 2001: 122) i zato se razlikuje od dramske igre koja je organizirana. U simboličkoj igri predmeti poprimaju drugačije uloge, češalj postaje telefon, grančica postaje žlica i slično. I nema pomisli da to nije tako.

Odgojitelji znaju reći da nisu dovoljno stručni kako bi provodili forme koje imaju veze s dramskim izričajem i zato se čini kako dramskih igara u vrtićkim ustanovama nedostaje. Dramska igra trebala bi biti sastavni dio svakog djetinjstva, no njezina prisutnost je oskudna. Pogotovo u doba tehnologije kada se puno djece susreće s

pametnim uređajima i sjedilačkim načinom života. Djeci je važan pokret, pokretom se mogu izraziti. Znanstvene studije potvrđuju da pokret prethodi razvoju govora. Velički i Katarinčić tvrde da dijete upoznaje svijet preko dodira, prvo ga spoznaje opipom, tek kasnije ga imenuje (2011). Dakle, povezani su pokret i govor, odnosno ruka i govor. Nadalje, usvajanjem govora djeca preciznije mogu izraziti svoje potrebe, misli i osjećaje. Osim toga, iz pokreta i govora se uz primjenu malešnica, prvih pjesničkih tekstova s kojima se djeca susreću, dalje razvijaju, ono što je u ovom kontekstu važno, ritam i tempo (Velički, Katarinčić, 2011). Logičan slijed prate ples, pjevanje pa i gluma. Elementi koji su sastavni dio dramskog izričaja. Vlastitim angažmanom u svim nabrojenim aktivnostima, djeca doživljavaju još nešto. Osjećaju veliki ponos i zadovoljstvo radi vlastitog djelovanja na okolinu koja ih okružuje. Radosni su nakon sudjelovanja u nekom radu s odraslima. Vole se osjećati korisno, da participiraju u svakodnevnom životu, u domaćinstvu, u vrtiću, u igri. Djeca se osjećaju živo kada se kreću, kada se izražavaju pokretom.

Poglavlje će se završiti jako zanimljivim citatom koji je priložen u knjizi *Dramske igre za djecu predškolske dobi*: „Ako budemo čekali da u dječje vrtiće (naročito one udaljene od većih gradova), stignu dramski pedagozi, dramski voditelji, kazališni pedagozi... sva će djeca ovoga svijeta „odrasti“ “. Nastavno na to, odgojiteljica Vanja Zanze iz dječjeg vrtića „Radost“ u Osijeku dodaje: „Odgojitelji, igrajte se više dramskih igara s djecom.“ (Perić Kraljik, 2009: 11). I jedan i drugi citat jasne su poruke o važnosti dramskog izričaja u vrtićima i upućuju na alarmantno stanje i nužnost uključivanja što većeg dramskog sadržaja u predškolske aktivnosti.

3. KADA POČETI S DRAMSKIM IGRAMA

Prednosti dramske igre leže u samom igranju. Djeca se susreću s radostima kao što su ples, pokret, govor, glazba. Tijekom igre često dođe do smiješnih trenutaka što znači da je igra prožeta smijehom i zabavom. Također se susreću s problemima koje uče kako riješiti, oslobađaju se pritiska odraslih, otpuštaju negativne misli, istražuju, proživljavaju situacije, stječu znanja. Djeca postaju spontanija igrajući se, snažnija su i poželjnija u društvu. Zbog toga što djeca toliko toga mogu dobiti od dramske igre, valja zaključiti kako nikako nije rano da se s njom započne u vrtiću, u što ranijoj dobi. Dijete se dramski profilira vrlo rano. Razgovarajući samo sa sobom, s igračkama i

predmetima. Ono posjeduje dramsku intuiciju, kao nešto prirodno i biološko. Dakle, dijete samo stvara igru, tu se odražava njegova originalnost (Perić Kraljik, 2009). Uvijek treba uzeti u obzir djetetov psihofizički rast i razvoj. Odgojitelji ga moraju poznavati vrlo dobro kako bi djeci mogli pripremiti sadržaje za dramsku igru. To je njihova struka, početak početaka njihove profesije. Od djeteta nikako ne smijemo tražiti nešto što ono ne može napraviti ili razumjeti. To povređuje njegov integritet, njegovu osobnost. Odgojitelji partnerski sudjeluju u odrastanju svakog djeteta. Ne mogu ga oblikovati kao kada kipar oblikuje kamen (Perić Kraljik, 2009). Odgojitelji ne smiju djecu doživljavati tako primitivno.

Danas djeca sve češće provode vrijeme u svojim kućama pred pametnim uređajima pomičući 2 ili 3 prsta po ekranu. Nažalost, postaju asocijalna jer nemaju doticaja ni iskustava u društvenim odnosima, s vršnjacima i odraslima. Roditelji, primarni skrbnici djece, često nemaju vremena za djecu radi užurbanog stila života što loše utječe na dijete. Zato djeca žude za pokretom i društvom, nekim događajima o kojemu mogu pričati sa svojim vršnjacima. Sljedeći podaci preuzeti su iz knjige *Dramske igre za djecu predškolske dobi* (Perić Kraljik, 2009: 18-21). U razdoblju od 2 i 3 godine dijete se igra simbolički. To mu je centar bivanja. Također oživljava predmete i prenamjenjuje im uloge po potrebi. Oponaša odrasle i osim što se igra samo sa sobom, počinje se igrati i s drugima. S 3 i 4 godine nastaje ekspanzija govora. Dijete izražava govorom i mimikom što mu se sviđa, a što ne. Priča s igračkama, razmišlja naglas i počinje primjećivati svoju vrijednost radi vlastitih postignuća. Zanima se za ono što odrasli rade, koji su njihovi poslovi. Može rješavati neke jednostavnije zadatke i doći do cilja. S 4 i 5 godina djeca se vrlo aktivno služe govorom, diskutiraju, postavljaju još više dodatnih pitanja nego dotad. Tijekom igre lako mogu podijeliti uloge, sasvim preuzimaju inicijativu i možda se već tada među mališanima rađaju i mali vođe. Vrlo su maštovita i vjeruju da dobro može pobijediti zlo. Za njih ništa nije nemoguće. Osim slušanja jednostavnijih priča i pjesma, nešto starija djeca spremna su na igre dužeg trajanja jer im se povećava kapacitet koncentracije. U 5. i 6. godini života djeca iznose i glume priču koju poznaju, vole slušati iste priče po više puta i vole čitanje koje je bogato, dinamično i naglašeno. Znatiželjni su, potiču komunikaciju i aktivno sudjeluju u njoj, kontroliraju emocije i poštuju manje zahtjevnja pravila. Navedene karakteristike su karakteristike djece predškolske dobi koje je važno poznavati jer su ključne za uvođenje dramskih igara i aktivno provođenje vremena u vrtiću. Naravno da odgojitelji

poznaju cijeli spektar karakteristika s obzirom na dob djece. Dobivena znanja stekli su na fakultetu, praksom i iskustvom i prema tome dalje djeluju u skupini.

4. PROCESNA DRAMA

Procesna drama je metoda koja je, mogli bismo reći, poprilično nova u dramskom svijetu, a još više u svijetu odgoja i obrazovanja. Baš zato što je novijeg izdanja, upućuje na odmak od tradicionalnog načina rada s djecom. Nekada se zagovarala strogost i disciplina u vrtićima i školama. Danas se djecu potiče na izražavanje vlastitog mišljenja i što veću participaciju u svakodnevnom životu. No naravno, djecu se uči i postavljaju im se jasne, zdrave granice. Tako znaju da i za njih postoje obaveze i odgovornosti za vlastite postupke. To su sve vrlo kvalitetne predispozicije za odrastao život i djetetovu ličnost.

Netko bi mogao pomisliti da procesna drama ima veze s uvježbavanjem i izvođenjem predstava na priredbama, no procesna drama je nešto drugo. U kazalištu se ova dramska forma može koristiti tijekom proba kako bi se glumci među sobom opustili i bolje upoznali. No procesna drama je jedan nesvakidašnji, zanimljiv i neobičan grupni rad koji pristupa raznim sadržajima i koji sudionicima odnosno djeci omogućava kreativno izražavanje. Djecu se može poticati na kreativnost ili kočiti. Naravno da se želi ovo prvo. Na djecu utječu brojni vanjski i unutarnji utjecaji. Većinom se misli na dom i vrtić s obzirom na to da su spomenuta mjesta gdje djeca najviše obitavaju. Važno je kakvi su ti utjecaji, odnosno važno je da su pozitivni. Pozitivna međuljudska sredina gradi dječju osobnost, poboljšava kvalitetu života. Nešto što bi svakom odgojitelju, a posebice roditelju trebalo biti bitno. Ako se želi kreativno oplemenjivati djecu, to je vještina koju treba znati. Ona se odražava kroz stalno odgojiteljevo motiviranje djece, isticanje pozitivnog u dječjem radu, poticanje na istraživanje, nuđenje raznih rješenja, davanje slobode... (Perić Kraljik, 2009). Sve to utječe na bogato iskustvo djeteta. I valja znati da se kreativnim izražavanjem dijete samoostvaruje kao i odrasli.

Izvora koji govore o ovoj temi nema na pretek, no postoji uvjerenje da će se s godinama to promijeniti i da se oni neće tražiti povećalom. Svaki izvor je zato itekako koristan i vrijedan za mnoge djelatnike pedagoške struke. Veliki broj seminara i skupova se može organizirati na ovu temu i tako će se postići šira svijest o procesnoj drami kao

pojmu i aktivnosti koja je idealna za najmlađe i koja itekako može imati odgojno-obrazovni predznak. Već će i ptice na grani znati što je procesna drama!

Kako navodi autorica Gruić (2002), procesna drama počela se naglo razvijati 70-ih godina prošlog stoljeća u zemljama gdje se govori engleski jezik (Engleska, SAD, Australija, Kanada). Sve se počelo zasnivati na grupnom radu s djecom i mladima, primjenjujući glumačke i dramske okvire, ali ne u smislu kako to biva na kazališnim daskama. No dolazilo se do spoznaje kako procesna drama djeci približava kazalište, svijet mašte i glume koji je neiscrpna materija za svakoga, a posebice za djecu. Djeca se mogu još kreativnije izražavati i dostići neke vrhunce koje ne bi mogli dohvatiti igrajući se slobodno u svom poznatom okruženju. Dakako, djeci je i ta slobodna igra, kao što je i samovoljna igra, potrebna. Ipak ovako dosežu još neka veća prostranstva.

Procesna drama proizašla je iz dramskog odgoja, a termini koji se još koriste za dramsko iskustvo su *kreativna drama*, *improvizacijska drama*, *dječja drama*, *razvojna drama*, *obrazovna drama*, *neformalna drama* (Shaw, 1979: 23). Neki autori koriste naziv *odgojna drama* dok je prema dramaturginji Gruić najspretniji naziv *drama za odgoj* (Perić, 2009: 30). Sada kada smo definirali porijeklo procesne drame, možemo definirati i njezine sadržaje.

Kao što je to bilo i onda, tako se i danas procesna drama koristi za preispitivanje i prezentiranje najrazličitiji sadržaja što obrazovnih, što životnih; autorica spominje društvene, povijesne, književne te obrazovne (Gruić, 2002). Uz to se mogu dodati neke modernije teme kao što su tehnologija i pojava interneta koji su dakako ušli u domove svakog čovjeka i također tvore okruženje za dijete. Nekad povoljno, nekad nepovoljno. Društveni sadržaji mogu se granati na socijalne i osobne.

Kada odgojitelj promišlja što je sljedeće što bi mogao obraditi ovom dramskom formom, koji sadržaj, prvo opaža prostor i vrijeme u kojemu se nalazi i trenutno obitava sa svojom skupinom. Osluškuje koji su interesi djece, što bi im sljedeće mogao ponuditi, što će zaokupiti njihovu zanimaciju i maštu. Također vodi računa o eventualnoj problematici koja ih je u skupini snašla i kako glumeći i igrajući se to mogu zajednički prebroditi. Kada odgojitelj osmisli cilj i što bi želio postići, može dalje pripremati tehnike koje će koristiti i osigurati potrebne materijale za realizaciju cilja. Sve to može pomoći djetetu da lakše doživi i razumije novi pojam, svijet oko sebe i vlastitu ulogu u njemu.

O'Neill (1995) u središte, temeljni bitak ovog rada, stavlja pojam proces, jer zbivanjem odnosno procesom dolazi do dubljih razumijevanja neke zadane tematike i dobivaju se neka nova iskustva. Praksom da, teorijom ne. Dakle radi se o drami u nastajanju, drami koja raste, izrasta (Gruić, 2002: 18), koja se širi. U tim trenucima oživljava se fiktivni svijet i dobiva novu veličinu.

Procesnu dramu najbolje opisuje način na koji joj se pristupa. Pristupa se igrom, raznim doživljajima, promišljanjima i stvaranjem nečeg novog. I sve je međusobno povezano, događa se u isto vrijeme. Samo je važno kako privući sudionike ka htijenju za sudjelovanjem i stvaranju novog okruženja pri čemu oni aktivno sudjeluju i mijenjaju trenutačno stanje u još neko ili nešto bolje. Zato često i odgojitelj ulazi u ulogu jer će time neke nesigurne pojedince lakše privući i zainteresirati. Djeca će odgojitelja kopirati i znamo da djeci često uz roditelje odgojitelj postane važna osoba kojeg također vole i poštuju.

S obzirom na to da se radi o grupnom radu, obično se procesna drama započinje nekom pričom ili idejom nakon koje svi ulaze u zamišljeni svijet i zamišljene uloge, poznatije kao *kao da igre* ili *simboličke igre*. To mogu biti patuljci, doktori, bilo što... Kasnije se grupa grana na manje skupine pa čak i individualno djelovanje jer se nadodaju karakteri i zaduženja. A pojedinac obično služi kako bi se u priči došlo do preokreta. Osim grupe mogu postojati i parovi koji istovremeno čine istu stvar. Nema publike nego svi grade priču i ono što se dogodi teško se može ponoviti s nekom drugom grupom. Ne može se ponoviti čak niti s istom jer sudionici nemaju tekst koji su naučili napamet već djeluju prema vlastitoj intuiciji. To je nešto što je netipično za dramske forme i po tome se procesna drama razlikuje od ostalih.

5. POZITIVNI ASPEKTI

Prema autorici Gruić (2002), procesna drama ili drama za odgoj čini obilje ideja i rješenja koja se propitkuju, o kojima se razgovara. Zajedničko im je oživjeti zamišljeni svijet, svijet mašte i fikcije pomoću članova koji tvore grupu. Dakle članovi se uživljavaju u određene uloge i situacija se grana.

U vrtiću, provodeći procesnu dramu, djeca stvaraju igrajući se zamišljenih situacija. Procesna drama se uvelike povezuje sa simboličkom igrom gdje djeca često oponašaju

odrasle, svoje idole. Oponašaju zanimanja odraslih ili nešto čega se boje. Tako proživljavaju strah i prevladaju ga. Stoga za procesnu dramu možemo reći da sadržava i primjese terapije. Dakako, ovisno o tematici koja se igra i proživljava. Učinkovitost pojedine procesne drame može se donekle izmjeriti, no generalna učinkovitost procesne drame kao načina rada ne može. Shodno tome, dosta je teško dobiti precizan podatak djeluje li na svu djecu jednako (već sada se može laički zaključiti da ne). Ono što djeca dobiju sudjelujući u njoj je isto tako nemjerljivo, no sigurno vrlo dragocjeno i to u vidu svih razvojnih aspekata.

Jedan od autora koji se spominje u knjizi *Prolaz u zamišljeni svijet*, John O'Toole (1992), govori o improvizaciji i preuzimanje uloge. Improvizacija je u procesnoj drami prisutna cijelo vrijeme, što od strane voditelja, u našem slučaju odgojitelja, a što od strane sudionika odnosno djece. Zadaвши tematiku koja će se prorađivati, uvijek mogu postojati razni ishodi rješavanja situacije, misterije i slično.

Uz sve navedeno, vrlo važan segment procesne drame jest dogovaranje među sudionicima. Svaka tehnika ili igra koja se tada provodi, otvara prostor za nove mogućnosti i dimenzije. Uobičajeno je da se radnja često prekida, sudionici ulaze i izlaze iz uloga. To dozvoljava da kada djeca izađu iz uloga, odgojitelj ih potiče raznim pitanjima na izražavanje vlastitog mišljenja. Dozvoljava da se čuje i uvaži ideja svakoga te rado prihvaća i priželjkuje nove i drugačije smjerove od zacrtanog jer se tada dobiva od djece samostalnost i djelovanje koje se ionako nastoji poticati. Dogovorom se potiču suradnički odnosi, aktivno slušanje, kompromis u smislu prihvaćanja tuđih ideja, isticanje vlastitih kvaliteta. Kada se djeca dogovaraju kako će nešto riješiti, osim misaonog procesa i naprezanja moždanih vijuga, ona dogovorom produbljuju vlastiti govor. Povećava se opseg riječi, poboljšava se vokabular i povećava duljina rečenica, djeca se osjećaju kompetentnije. Ona tada izlažu sebe i svoje misli. Naravno da se mogu dogoditi neslaganja s njihovim idejama, no i onda uče. Spoznaju kako nije sve ružičasto i kako se može desiti da dođe do neslaganja što bi ih trebalo graditi u sigurnije i čvršće osobe.

6. NEGATIVNI ASPEKTI

Čini se kako negativnih aspekta nema mnogo. Gruić (2002) navodi kako neki smatraju da se procesna drama može strukturirati tako da se proživljavanjem određenih životnih

situacija potiče konformističko mišljenje, to jest da djeca nemaju kritički pogled na svijet, nego se svemu prilagođavaju. No često se zna čuti da su upravo neka stečena iskustva ključ kako bi se nepoznate ili problematične situacije lakše prebrodile, lakše bi se s njima nosilo. U svakom slučaju drama može biti alat kojim se dijete služi upravo uz ranije spomenuta stečena iskustva. Dijete će lakše izreagirati i postupiti u odnosima s prijateljima, s okolinom. Nastavno na to, Dorothy Heathcote (1995) koristila je termin *learning through drama* ili *učenje kroz dramu* (2002: 16). Dakle, zamisli se neka situacija, neki svijet i uloge u koje sudionici ulaze te zajednički rješavaju problem ili misterij koji je pred njih postavljen. To i jest cilj, nadvladati prepreku ili pristupiti izazovu što hrabrije.

7. ULOGA VODITELJA/ODGOJITELJA U PROCESNOJ DRAMI

U vrtićkim ustanovama ulogu voditelja uglavnom će preuzeti odgojitelj. Osim što je svojom naobrazbom i zanimanjem za nešto novo i drugačije unio u odgojno-obrazovnu ustanovu aktivnosti koje djeci pružaju jako kreativno i samostalno djelovanje, on je taj koji bira te iste aktivnosti i provodi ih u boravku s djecom. U skupini je njegova zadaća aktivno sudjelovanje u *procesu*. Na što se to odnosi? Odgojitelj prati dječji razvoj, vodi dokumentaciju o djetetovim postignućima i sposobnostima, djetetova je podrška i utjeha, djetetov prijatelj. S obzirom na spominjanje termina *proces*, njega se vrlo usko može povezati s procesnom dramom te reći da se za vrijeme odvijanja procesne drame odvija proces u *procesu*. Dramski proces i odgojno-obrazovni proces. Sve što se događa u skupini, i dobro i loše, leži na plećima odgojitelja. Koliko god djeca sudjeluju u procesnoj drami i koliko god je od njih poželjno da se izraze, odgojitelj ima zadnju riječ i djeluje za slučaj da nešto krene kako ne treba. Odgojitelj je taj koji prati i kontrolira radnju što može raditi i kao promatrač i kao netko tko je uživljen u ulogu s djecom. On ima odgovornost za ritam i dinamičnost skupine u odgojno-obrazovnom procesu, a istu odgovornost ima i u procesnoj drami. Dakle opet nalazimo poveznicu između odgojiteljstva kao profesije i voditelja procesne drame.

Svaka aktivnost kojom se odgojitelj bavi, može se učiniti zanimljivom na sebi svojstven način. Sve ovisi od odgojitelja, njegove profesionalnosti, izobrazbe i usavršavanja. Ono što mu treba biti važno jest dijete, njegov napredak i koliko mu je

stalo do njegove kompetencije. Zna se da u svaku profesiju, pa tako i ovu zalutaju ljudi kojima ovo nije bio prioritet u životu. No djeca su dragocjeno blago svakog naroda i važno je ulagati u njih jer su oni naša budućnost, naša vedrina i naša snaga. Prve tri godine u životu djeteta su najvažnije (Jovančević i sur., 2005). Tada je mozak djeteta izuzetno plastičan i upija „kao spužva“ sve što se događa u njegovoj okolini. Zato odgojitelji imaju ogromnu odgovornost kakav će utisak ostaviti na djecu i kako će organizirati svoju skupinu jer će se često upravo u toj djeci prepoznati njihov odraz.

Dobar odgojitelj neće jasno dati do znanja da je on glava skupine, nego će njegovati ravnopravan odnos prožet međusobnim uvažavanjem i poštovanjem te će postaviti jasne granice skupine. Vrlo je zanimljivo što odgojitelj ulaskom u ulogu postaje ravnopravan djeci i prihvaća ulogu u skladu s njezinim karakteristikama. Bio kralj ili siromah. Nije siromah-odgojitelj, već siromah bez novaca i hrane i mora biti uvjerljiv u onome što iznosi. Djeca uživaju radeći nešto zajedno s odraslima. Što se odgojitelj više uživi, tako djeluje i na djecu da se i ona više posvete zadatku.

8. KAKO PLANIRATI PROCESNU DRAMU?

Odgojitelj priprema materiju za svoju matičnu skupinu s obzirom na vlastite ideje (što bi želio s djecom kao sudionicima propitkivati ili pretresti) i naravno s obzirom na interese skupine. Odgojitelj dakle u razvijanju ideje nije sam već mu u tome pomaže okolina i indirektno djeca. Pod okolinu smatramo sve društvene uloge, običaje, blagdane, novitete, trenutačna događanja i promjene, dok pod pomaganjem djece indirektno podrazumijevamo njihove želje, interese, novonastale situacije i slično.

Improvizacija ima važnu ulogu u procesnoj drami. Ipak, odgojitelj mora postaviti neke ciljeve, odnosno ključne točke oko kojih stvara radnju i ideju. Prema autorici Gruić (2002: 29) slijede neka od pitanja koje si odgojitelj mora postaviti:

- Kakav dramski svijet i kakvu priču gradi ova procesna drama?
- Koja sredstva i koje postupke namjeravam koristiti za izrađivanje dramskog svijeta i radnje?
- Kakav oblik sudjelovanja i kakav doživljaj želim potaknuti kod sudionika?...

Ova pitanja će odgojitelju pomoći za daljnje djelovanje i planiranje. Također mu služe kao provjera je li ostvario neke temeljne zadaće koje si je zacrtao. Odgojitelj bi pri planiranju trebao biti slobodna duha i spoznati da nije važno u procesnoj drami sprovesti sve što je zamislio, već proći već spomenute ključne motive radi kojih je ovakvu aktivnost i započinjao u skupini.

Priprema je pola posla. Cilj koji si odgojitelj može postaviti jest suočiti se s dilemom, riješiti problem, proći neko neuobičajeno iskustvo (Gruić, 2002: 31). Kada odgojitelj prezentira djeci što će danas raditi, važno je da govori dovoljno glasno da ga svi čuju, da jasno izgovara upute, da ima pozornost djece.

Kada se odgojitelj upušta u realizaciju procesne drame, važno je znati da se postupak ne može isplanirati u cijelosti. Inače se rađa frustracija i negodovanje radi nečega što se nije postiglo. Procesnu dramu odgojitelj može doživjeti kao as u rukavu kada ga iznenadi kiša pa ne može s djecom ići van ili baš suprotno, cijelu procesnu dramu mogu izvesti vani usred sunčanog jutra. Također odgojitelj koristeći ovu aktivnost gradi povjerenje i poboljšava suradnju s djecom, a svojim primjerom pokazuje neke oblike međuljudskih odnosa koje djeca upijaju i projiciraju. Kako doznajemo da je procesna drama vrlo dinamična, nekad puna intriga i napetosti, važno je da se odgojitelj u tome dobro snalazi i da zajedno s djecom gradi dramski svijet. „Taj plan trebao bi biti otvoren i fleksibilan, ali ujedno i dovoljno čvrst da daje voditelju osjećaj sigurnosti.“ (Gruić, 2002: 34). On se uglavnom sastoji od 6 elemenata koji sačinjavaju smisao procesne drame i oni su temelj za proces ove aktivnosti. Prema tim elementima, djeca će lakše shvatiti smisao i ulogu koja se od njih traži te će ih lakše povezivati u cjelinu. Također je važno naglasiti da svaki od elementa može biti onaj prvi od kojeg se polazi i da se ne mora strogo pratiti njihov redosljed. A sada ih možemo i nabrojiti. Okvirno bi to izgledalo ovako: *mjesto i vrijeme radnje procesne drame* (ono može biti zamišljeno ili realistično, priroda ili dvorac), *uloge za djecu i odgojitelja* (ili uloge dodjeljuje odgojitelj ili motivira djecu da samostalno osmisle što bi mogli biti), *motiv koji radnju čini zanimljivom i dinamičnom, odgojiteljev cilj* (dakle kako želi djecu oplemeniti novim znanjima, što želi da dožive, osjete, učine) i *tijek procesne drame kroz koji djeca prolaze* (kako cilj sprovesti u djelo). Za tijekom procesne drame nikad se ne zna kako će teći ni kako će završiti. Sva djeca su individue za sebe i samo je pitanje časa u kojem će djetetu zaškrijeti i ono će glasno tjerati pravdu ili poželjeti napraviti spačku. Sve to utječe na tijekom radnje i iako se neke stvari mogu predvidjeti, često su

reakcije djece nepredvidljive i vrlo zanimljive. Tu ističe i dječja osobnost tko će ući u ulogu vođe, tko će slušati tuđe naredbe, tko će nešto izraditi i slično.

Odgovornost pomno planira kako će procesna drama izgledati i prilagođava tehnike prema dječjim interesima i sposobnostima. Uz sve navedeno, direktno može sudjelovati u procesu tako što preuzima ulogu i time pokreće radnju unutar priče. Dakle, može biti u službi motiva koji pokreće radnju.

Kada odgojitelj djeluje unutar procesne drame kao ravnopravan sudionik kao i djeca, može puno toga izvesti i povezati među likovima i situacijama. Može lakše usmjeriti djecu prema cilju koji ima zacrtan. Priča će dobiti širu dimenziju sugestijama odgojitelja. Shodno tome, radit će se na razvijanju suradnje između djece i odgojitelja. Odgojitelj može postavljati pitanja, može uvjeravati, moliti, nagovarati ili se žestoko sukobiti. U svakom slučaju radnju čini zanimljivom i nepredvidivom za djecu. A naravno, i njemu je izazov igrati svoju ulogu jer nikada ne zna što može očekivati od dječjih umova i njihovih maštovitih dosjetki. U procesnoj drami osim fantazije, princeza, patuljaka, zmajeva i vitezova, možemo igrati i situacije iz života što je vrlo poučno iskustvo za djecu. Oni se s odigranim mogu poistovjetiti ili ono što su doživjeli unutar uloge mogu mudro iskoristiti u životnim situacijama.

Situacija koja najbolje odgovara uspješnosti provedene procesne drame jest da odgojitelj odredi sadržaj, događaje, motiv, karakteristike, a za ostalo će se pobrinuti djeca i on će im to rado pružiti. Motiv je nešto što pokreće radnju i čini igranje zanimljivijim. Djeci predstavlja izazov i budi uzbuđenje. Motiv može biti pozitivan ili negativan. U svakom slučaju, motiv diktira kako će se stvari dalje odigrati.

Motiv može biti poznat otpočetak ulaska u procesnu dramu odnosno ulaska u ulogu, a može biti i pokretač radnje. Odgojitelj ga može pripremiti na početku i čekati trenutak kada će ga ubaciti, a može se dogoditi da priča krene u nekom drugom smjeru. Tada je važna odgojiteljeva stalna angažiranost i praćenje radnje kako bi mogao improvizirati i osmisliti kako vratiti sudionike na onaj put pod kojim želi ostvariti svoj zadani cilj. Treća opcija može biti da se odgojitelju sviđa kamo je priča otišla i da objeručke prihvati novi zaplet. To mu dakako postaje izazov i avantura u koju su ga uronila djeca, a to znači da su motiv u priču unijela djeca. Zato jest predivno izvoditi ovakve takozvane *pokuse* koji su jedinstveni sami za sebe i jednostavno neponovljivi.

Pokusi mjesto obavljanja pukih zadataka od strane kurikuluma, nekih ustaljenih normi i propisa.

Za kraj nam je važno odrediti kako ćemo organizirati djecu u uloge. To nam se može učiniti teško jer moramo voditi računa o elementima plana procesne drame i općenito o dječjem angažmanu u skupini. Pa tako imamo više načina kako skupinu podijeliti: čitava skupina tvori jednu cjelinu, rad u malim grupama, rad u parovima ili rad pojedinačno. Prednosti velikih grupa su što sva djeca u isto vrijeme znaju sve informacije te istodobno povezuju i granaju priču, no nedostatak je što ne mogu svi doći do izražaja. Zato je to u manjim grupama moguće, ideje su raznolike i vrlo dragocjene. Ipak na posljertku, sve ideje se spajaju u jednu priču pa manje skupine postaju velika grupa gdje se osjeća zajedništvo i gdje se njeguju dobri međudnosi.

9. PROVEDBA PROCESNE DRAME

Praktičan primjer studentskog seminara na temu *4 čarobne riječi* pobliže će objasniti provedbu procesne drame. Tema je usvajanje riječi hvala, molim, izvoli i oprost primjenjujući procesnu dramu, s time da je naglasak na riječi molim. Cilj procesne drame je da djeca uoče i iznose vlastite želje i potrebe te primjereno koriste riječi hvala, molim, izvoli i oprost. U radu su se koristile neke dramske tehnike koje će biti detaljnije objašnjene. Osim usvajanja čarobnih riječi, motivacija je bila i slikovnica *One word from Sophia* autora Averbek i Ismail.

U motivacijskom dijelu drame svrha korištenja *zamišljanja (vođene fantazije)*, *vođene improvizacije* te *crtanje* jest ulazak u situacije i uloge likova koji silno žele neki predmet (igračku). Studenti će se kratko igrati njome, a onda će biti vraćeni na početak zbivanja. Tako se razvija mašta svakog sudionika te sposobnost da svojim tijelom, gestama i mimikama dočara neku situaciju. Cilj je razviti toliku želju za igračkom da će učiniti sve da ona bude njihova.

Zamišljanja to jest *vođena fantazija* je tehnika u kojoj djeca imaju zatvorene oči i zamišljaju sadržaj koji im odgojitelj pripovijeda. Dakle, studentima je dana uputa da sjednu u krug i zatvore oči dok im student voditelj opisuje situaciju koja se odvija u predbožićno doba godine. Detaljno im priča kako odlaze u grad s roditeljem i naglašava ključni trenutak kada ugledaju željeni predmet (igračku). Predmet koji

zamisle bit će glavni dio procesne drame. Zatim je korištena *vođena improvizacija*, tehnika u kojoj odgojitelj djecu vodi kroz zamišljene okolnosti koje su zapravo vrlo realne. On ih prepričava. Studentima je rečeno da otvore oči ponašajući se kao da imaju zamišljenu igračku i njome se igraju. Detaljno ih se vodilo kroz radnju u njihovom domu otkad su ustali iz kreveta do trenutka kada su izašli iz kuće i naposljetku se vratili. Osjećali su radost i zadovoljstvo posjedovanja igračke, no student voditelj vraća ih na početak kada samo stoje ispred izloga trgovine. Završni dio uvoda jest podjela u parove. Svaki par će dobiti papir i olovku, a njihov zadatak bit će da jedan iz para uz *crtanje* prikaže zašto toliko želi zamišljenu igračku, kako se osjeća i zašto mu je ona tako važna, dok druga osoba to sve pokušava opisati riječima.

U razradi su se koristile tehnike *vruće stolice*, *sastanka* i *razgovora*. Prvo se sazvalo vijeće roditelja u kojemu su svi sudjelovali. Svatko je bio dijete i svatko je bio roditelj. Zadatak djeteta je bio da uvjeri vijeće zašto želi tu igračku, a zadatak roditelja postaviti što više pitanja o igrački i dati do znanja da ih se ne može lako uvjeriti da je igračka nužna. Za vrijeme vruće stolice poticao se razvoj verbalizacije, mašte i snalažljivosti. *Vruća stolica* je tehnika u kojoj jedan lik sjeda na stolcu, a ostali mu postavljaju pitanja na koja mora odgovoriti. Nakon toga započinje sastanak vijeća u kojima student voditelj ostalima daje do znanja kako nitko nije dobio željenu igračku. *Sastanak* je grupna aktivnost u kojoj sudjeluje i odgojitelj. Može se organizirati usred radnje. Sastanak će sudionike svakako dovesti do novih saznanja o 4 čarobne riječi koje su se razrađivale za vrijeme razgovora. Također će se omogućiti uživljanje u uloge odraslih i roditelja te izmjenjivanje perspektiva djece i odraslih.

Zatim se u razgovor uvode 4 čarobne riječi. Naglasak je na riječi *molim*, kao i u slikovnici koja je bila motivator aktivnosti. Osim nabiranja razloga zašto studentima treba igračka, osvijestit će ih se da bi lakše bilo da su rekli čarobnu riječ. Također se željelo kod studenata doći do spoznaje koju moć imaju te riječi te kako olakšavaju svakodnevnu komunikaciju s drugima.

Zadnja aktivnost koja je planirana jesu *žive slike*. Time će se zaključiti važnost prijašnjeg razgovora i važnost samih riječi, posebice čarobnih riječi.

Studenti su dobili uputu da se podijele u 4 skupine. Svaka skupina će predstavljati jednu čarobnu riječ. Jedna ili više *živih slika* prikazivat će zadanu riječ. Cilj aktivnosti je usvajanje riječi te promišljanje gdje ih uočavamo u svakodnevnom životu. *Žive slike* su poze u kojima se djeca ukipe na nekoliko sekundi. Ovdje se također koristila

dramska tehnika *davanje naslova* (davanje naslova nekoj drugoj dramskoj tehnici ili priči, odnosno tražilo se značenje živih slika).

Većina procesnih drama, pa tako i ova, nose neku pouku. Iz obilja igranih radnji u kojima djeca sudjeluju se puno toga da naučiti i spoznati. Odgojitelju je najefikasnije djeci prikazivati nove stvari dramskom igrom nego primjenjivati *bubanje* novih pojmova i informacija što onda podsjeća na školu.

10. ZAKLJUČAK

Priprema za provođenje procesne drame, kao aktivnosti u odgojno-obrazovnoj ustanovi, odgojitelju svakako predstavlja izazov zato što je njegova uloga vrlo dinamična. On biva voditelj aktivnosti, moderator radnje. Osim što se podrazumijeva poznavanje dramskih tehnika i drugih odrednica procesne drame, odgojitelj smišlja kako će na primjeren i djeci razumljiv način iznijeti temu o kojoj će pričati s njima (pritom znajući ili ne, kakva saznanja svako dijete ima o njoj). Ovdje je prisutan efekt napetosti jer će odgojitelj od djece čuti razmišljanja koja dosad možda nije čuo. Ada i Campoy napominju: „Kroz procesnu dramu moguće je (pro)živjeti sve teme.“ (2001: 6). Tema u skupini uvijek može proizaći iz okoline, dječjih interesa ili potreba što odgojitelju ipak mora biti najvažnije. Shodno tome, procesna drama je idealna aktivnost za područja o kojima bi odgojitelj volio više razgovarati, no djeca ih možda ne doživljavaju kao dovoljno zanimljiva. Ako sudjeluju u procesnoj drami, bolje će ih prihvatiti. Dakle, procesna drama nudi mnoštvo mogućnosti i za odgojitelja i za djecu.

Ishodi i očekivanja procesne drame mogu se pretpostaviti, no završetak može biti sasvim drugačiji od očekivanog što također pridonosi uzbuđenju za odgojitelja. On, osim što je voditelj cijelog procesa, s namjerom ili iznenada, preuzima i uloge u procesnoj drami, pri čemu dolazi do improvizacije i uvođenja raznih motiva. I taj segment predstavlja izazov za odgojitelja.

Procesna drama je aktivnost koja se ne nameće te omogućuje sudjelovanje za svakog pojedinca. Za dijete procesna drama ima važnu ulogu jer potiče suradničke odnose, prijateljstvo, ljubav, nudi nova znanja, razvija kompetencije, daje djetetu prostor da se izrazi na glas o nečemu što ga muči, povezuje djetetova stvarna iskustva s iskustvima iz priče koja se obrađuje i tako dalje. „Sva djeca vole se igrati i zbog toga rado

sudjeluju u dramskim aktivnostima te na taj način otvaraju sebe za nešto novo...“ (Jurinović Rimac, 2016: 70).

Sada kada je navedeno toliko zanimljivih i uzbudljivih činjenica te blagodati procesne drame, posebice za djecu, nije ni čudo da je pripremanje i provođenje procesne drame pravi izazov za svakog odgojitelja. Procesnoj dramu valja prionuti već danas! „Vi im možete omogućiti da se igraju života.“ (Heršak, 2004: 159).

LITERATURA

Knjige:

Averbeck, J., Ismail, Y. (2015). *One word from Sophia*. New York: Atheneum.

Duran, M. (2001). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Gruić, I. (2002). *Prolaz u zamišljeni svijet - procesna drama ili drama u nastajanju*. Zagreb: Golden Marketing.

Hansen, K. A., Kaufmann, R. K., Walsh, K. B. (2004). *Kurikulum za vrtiće: razvojno-primjereni program za djecu od 3 do 6 godina*. Zagreb: Korak po korak.

Heathcote, D., Bolton, G. (1995). *Drama for learning*. New Hampshire: Heinemann.

Heršak, Z. (2004). *Dječji igrokazi. Kako se stvara predstava*. Zagreb: Genesis.

Jovančević, M. i sur. (2005). *Godine prve: zašto su važne : vodič za roditelje i stručnjake koji rade s djecom predškolskog uzrasta*. Zagreb: SysPrint.

Ladika, Z. i sur. (1983). *Dramske igre*. Zagreb: Savez društva Naša djeca SR Hrvatske.

Marić, Lj., Goran, LJ. (2013). *Zapjevajmo radosno*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

O'Neill, C. (1995). *Drama worlds*. Portsmouth: Heinemann.

O'Toole, J., Haseman, B. (1988). *Dramawise*. NH: Heinemann.

Perić Kraljik, M. (2009). *Dramske igre za djecu predškolske dobi*. Osijek: Sveučilište "Josipa Jurja Strossmayera", Učiteljski fakultet.

Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa d.d.

Članci u časopisu:

Ada, A. F., Campoy, I. F. (2011). Kreativni načini čitanja i doživljavanja slikovnice. *Dijete, vrtić, obitelj*: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. Vol.17 No.66 (4-7)

Jurinović, M. R. (2016). Procesna drama kao učinkovit pristup u postizanju odgojnih ishoda u suvremenoj osnovnoj školi. *Hrvatski*: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture. Vol.14 No.1 (53-72)

Shaw, A. M. (1979). *Dijete i drama*. U: Umjetnost i dijete, br. 60, Zagreb.

IZJAVA

Ja Irena Fabijanić, studentica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kao autorica završnog rada pod naslovom *Priprema odgojitelja za provođenje procesne drame*:

1. Izjavljujem da sam završni rad izradila samostalno pod mentorstvom dr. sc. Ive Gruić pred. U radu sam primijenila metodologiju znanstvenog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Uz svoje stečeno znanje, tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafraziranjem navela u radu, citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama sukladno odredbama Pravilnika o završnom radu Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rad je pisan na hrvatskom jeziku.

Studentica:

Irena Fabijanić, 3. godina RPOO-a